ISSN 0206-5657. Вісник Львівського університету. Серія біологічна. 2018 Випуск 78. С. 164–167
Visnyk of the Lviv University. Series Biology. 2018. Issue 78. P. 164–167

УДК 58.007

ГЕРБАРНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПІЗНАННЯ ФЛОРИ ПРИП'ЯТСЬКОГО ПОЛІССЯ

А. Мялік

Поліський аграрно-екологічний інститут НАН Білорусі
вул. Московська, 204/1-1, Брест 224020, Білорусь
e-mail: aleksandr-myalik@yandex.by

Вивчення флори Прип'ятського Полісся (центральної частини Білоруського Полісся) має майже двохсотлітню історію і тісно пов'язане з меліоративним освоєнням цієї природної території. Починаючи з першої половини XIX ст. флористичні дослідження тут проводили В. Бессер, Е. Ейхвальд, С. Горський, М. Твардовська, Й. Пачоський, І. Дебковска, С. Кульчинський, В. Михайловська, Н. Козловська, В. Парфьонов та інші дослідники. Опубліковані ними наукові праці на сьогодні є важливим джерелом пізнання минулого флори даного регіону. Особливу цінність мають численні гербарні збори XIX - початку XX ст., які зберігаються у складі різних колекцій: Ботанічного інституту імені В. Комарова Російської академії наук (LE), Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного Національної академії наук України (KW), Інституту ботаніки імені В. Шафера Польської академії наук (KRAM), Вільнюського університету (WI), Львівського національного університету імені І. Франка (LW) і деяких інших зарубіжних установ. Збори сучасних білоруських флористів (Д. Третьякова, А. Скуратовіча, Д. Дубовика, С. Дмитрієвої, Л. Житеньова, інших колекторів) становлять основу Гербарію (MSK) Інституту експериментальної ботаніки імені В. Купревіча Національної академії наук Білорусі.

Ключові слова: Прип'ятське Полісся, флора, гербарій, історія вивчення

У межах південної частини Білорусі одним із найважливіших природних регіонів є Прип'ятське Полісся – окремий фізико-географічний округ, розташований у центральній частині Поліської провінції [6]. Флора цього природного регіону має низку особливостей, що є підставою для виділення і обґрунтування тут поліської хорологічної диз'юнкції [18] – своєрідного розділового простору в ареалах холодостійких бореальних видів. Остання представляє частину т. зв. трансконтинентального бореального екотону – перехідної смуги, що розділяє бореальний (тайгово-лісовий) і суббореальний (лісостеповий і степовий) пояси рослинності [4]. Зважаючи на це, флора Прип'ятського Полісся є зручним модельним об'єктом для вивчення процесів антропогенної динаміки біорізноманіття. Враховуючи зазначене вище, а також багату історію флористичних досліджень у розглянутому регіоні, визначається актуальність і мета даної роботи – узагальнити відомі матеріали гербарних колекцій флори Прип'ятського Полісся. Останні, поряд із численними опублікованими працями [7–17, 19, 20], дають змогу визначити видовий склад флори даного регіону в різні історичні періоди та виявити тенденції флористичних змін під впливом антропогенних факторів.

Матеріали та методи

Для узагальнення інформації про гербарні матеріали з Прип'ятського Полісся використано літературні джерела [1, 2, 5, 7], що містять інформацію з історії флористичних досліджень на цій території, а також результати власної роботи у низці білоруських і зарубіжних гербаріїв. Автором переглянуто гербарні колекції Інституту експериментальної

© Мялік А., 2018

ботаніки імені В. Купревича НАН Білорусі (MSK), Центрального ботанічного саду НАН Білорусі (MSKH), Білоруського державного університету (MSKU), а також Гомельського державного університету імені Ф. Скорини (GMU) та Брестського державного університету імені О. Пушкіна (BRTU). Із зарубіжних гербаріїв переглянуто колекції Ботанічного інституту імені В. Комарова Російської академії наук (LE) та Львівського національного університету імені І. Франка (LW). У роботі використано також матеріали з гербаріїв Інституту ботаніки імені В. Шафера Польської академії наук (KRAM) і Вільнюського університету (WI), надані колегами.

Результати і їхнє обговорення

У ході виконання роботи встановлено, що флористичні дослідження на території Прип'ятського Полісся починаються з XIX ст. Уже з 1821–1822 рр. у Віленському фармацевтичному журналі публікувалися нотатки аптекаря П. Вагнера про рослини, зібрані ним на околицях міста Пінська [7]. У 1830 р. опублікована праця Е. Ейхвальда [13], для написання якої були використані гербарні збори С. Горського, зібрані ним у колишньому Пінському повіті ще в 1820-ті рр. Слід зазначити, що у 1820–40-х рр. флору південно-західної частині Білорусі досить досконало вивчали С. Горський і його учні (К. Фєдорович, Р. Пшеборовскій, Я. Богуслав, Я. Колодичек та ін.). Зібраний ними гербарний матеріал зберігається в гербарії Вільнюського університету (WI) і дає змогу уточнити дані про поширення деяких рідкісних видів у минулому, а також встановити дати появи на території Білорусі низки адвентивних і культивованих видів [1–2].

Подальші різноманітні дослідження природи в даному регіоні (ґрунтові, кліматичні, гідрологічні, флористичні) пов'язані з діяльністю західної експедиції з осушення боліт Полісся під керівництвом Й. Жилінського, які проводилися в 1873–1899 рр. [3]. З цього часу практично всі флористичні дослідження передували широкомасштабним меліоративним роботам, які попередньо оцінювали вплив осушувальної меліорації на рослинний покрив і флору. Все це дало змогу зібрати багатий гербарний матеріал по флорі Прип'ятського Полісся, який зберігається в різних установах (LE, LW, KRAM, MSK, MSKU).

У 1901 рр. закінчився вихід циклу праць Й. Пачоського «Флора Полісся та прилеглих місцевостей» [8–10], при підготовці яких були використані всі доступні на той час літературні джерела, гербарні матеріали, а також результати експедиційних досліджень. Більшість гербарних зборів Й. Пачоського з території Білоруського Полісся в даний час зберігаються в Гербарії (LE) Ботанічного інституту імені В. Комарова. На рубежі XIX–XX ст. вивченням флори Полісся займалася також М. Твардовська. На сьогодні її гербарні збори перебувають у Гербарії (KRAM) Інституту ботаніки імені В. Шафера Польської академії наук.

На початку XX ст. на території південної частини Білорусі працювало кілька експедицій із вивчення боліт (наприклад, експедиція під керівництвом Б. Клопотова), що дало можливість зібрати численний гербарний матеріал, який зберігається в Санкт-Петербурзі (LE). З початком Першої світової війни (1914–1918) флористичні дослідження в даному регіоні практично повністю припинилися. Проте у 1922 рр. в Берліні опубліковано працю колишнього вояка німецької армії Ф. Тессендорфа про флору і рослинність у долині Щари [19]. Доля гербарних матеріалів даного дослідника невідома.

З 20-х років XX ст. почалося планомірне вивчення флори і рослинності східної частини Білоруського Полісся науковими установами та вищими навчальними закладами БРСР. Однак набагато більших успіхів у вивченні флори Прип'ятського Полісся, велика частина території якого з 1921 р. опинилась у складі Другої Речі Посполитої, досягли поль-

ські флористи. Ними (І. Дебковска, С. Кульчинський, С. Тольпа та ін.) було виконано різнобічні дослідження флори і рослинності в даному регіоні. Накопичений матеріал опубліковано у вигляді численних наукових праць [12, 15, 16], а гербарні матеріали зберігаються в гербаріях деяких установ (KRAM, LW).

У наступні роки флористичні дослідження на території Прип'ятського Полісся проводили радянські дослідники. Вже у перші повоєнні роки було підготовлено монографію В. Михайловської «Флора Поліської низовини» [5]. Зібрані в перші повоєнні роки гербарні матеріали становлять основу найбільших гербаріїв Білорусі – MSK, MSKU, MSKH. Більшість подальших флористичних робіт тісно пов'язана з меліоративним освоєнням Білоруського Полісся (оцінювався вплив осушувальної меліорації на рослинність і флору, вивчалася хорологія флори, поведінка видів на межі ареалу тощо). Завдяки роботі численних флористів (В. Парфьонов, Н. Козловська, Г. Винаєв, Д. Третьяков та ін.) було зібрано багатий гербарний матеріал, який становить на даний час найбільшу цінність у вивченні флори Прип'ятського Полісся. Загальною працею, яка умовно завершила радянський етап вивчення флори Прип'ятського Полісся, стала монографія В. Парфьонова «Флора Білоруського Полісся» [7].

На сучасному етапі основний внесок у вивчення флори Прип'ятського Полісся вносять фахівці з Інституту експериментальної ботаніки імені В. Купревича НАН Білорусі, Білоруського державного університету, а також регіональних вузів. Завдяки роботі численних колекторів (М. Джуса, С. Дмитрієвої, Д. Дубовика, Л. Житеньова, А. Скуратовича, Д. Третьякова, а також аспірантів і студентів) на сьогодні активно поповнюються фонди різних білоруських гербаріїв – MSK, MSKU, MSKH, GMU, BRTU.

Таким чином, оцінюючи різноманітність гербарних матеріалів, які документують флору Прип'ятського Полісся, слід зазначити, що в даний час найбільшу цінність і інформативність мають сучасні збори з білоруських колекцій (у першу чергу MSK і MSKU). У зарубіжних гербаріях (KRAM, LE, LW, WI та ін.) зберігаються в основному старі гербарні колекції, які мають історичну цінність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Дубовик Д. В., Скуратович А. Н.* Редкие виды растений из Беларуси в фондах Гербария Вильнюсского университета // Проблемы сохранения биологического разнообразия и использования биологических ресурсов (Минск, 2012). Минск, 2012. С. 95–100.
2. *Дубовик Д. В., Скуратович А. Н.* Охраняемые виды растений в старых гербарных сборах Вильнюсского университета // Красная книга Республики Беларусь: состояние, проблемы, перспективы. Витебск, 2011. С. 51–54.
3. *Жилинский И. И.* Очерк работ западной экспедиции по осушению болот (1873–1898). СПб., 1899. 744 с.
4. *Коломыц Э. Г.* Бореальный экотон и географическая зональность. М.: Наука, 2005. 390 с.
5. *Михайловская В. А.* Флора Полесской низменности. Минск: Изд-во АН БССР, 1953. 453 с.
6. Нацыянальны атлас Беларусі / Камітэт па зямельных рэсурсах, геадэзіі і картаграфіі пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь. Мінск: Белкартаграфія, 2002. 292 с.
7. *Парфенов В. И.* Флора Белорусского Полесья. Минск: Наука и техника, 1983. 295 с.
8. *Пачоский И. К.* Флора Полесья и прилежащих местностей // Тр. С.-Петерб. об-ва естествоисп. Отд-ние ботан. СПб., 1897. Т. 27, вып. 2. 260 с.

9. *Пачоский И. К.* Флора Полесья и прилежащих местностей // Тр. С.-Петерб. об-ва естествоисп. Отд-ние ботан. СПб., 1899. Т. 29, вып. 3. 115 с.
10. *Пачоский И. К.* Флора Полесья и прилежащих местностей // Тр. С.-Петерб. об-ва естествоисп. Отд-ние ботан. СПб., 1900. Т. 30, вып. 3. 103 с.
11. *Полянская В. С.* Склад флёры Беларусі і геаграфічнае пашырэньне паасобных расьлінных відаў. Менск: Выд-ва БАН, 1931. 172 с.
12. *Dąbkowska, I.* Materjaly do flory Polesia. III. // Acta soc. Bot. pol. 1934, Vol. 11. P. 497–511.
13. *Eichwald E.* Naturhistorische Skizze von Lithauen, Volhynien und Podolien in geognostisch-mineralogischer, botanischer und zoologischer Hinsicht. Wilno, 1830. 256 S.
14. *Jundzill J.* Opisanie roślin w Litwe, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących, iako i oswojonych, podlug wydania 16 ukladu roślin Linnaeusza. Wilno, 1830. 583 s.
15. *Kulczyński S.* Torfowiska Polesia. T. I. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1939. 354 s.
16. *Kulczyński S.* Torfowiska Polesia. T. II. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1940. 345 s.
17. *Lindemann E.* Prodmorus florarum Tschernigovianae, Mohilevianae, Minskianae nec non Grodnovianae // Bull. de la Sociérté Imperiale des naturalistes de Moscou. 1850. Vol. 23, № 2. P. 475–486.
18. *Parfenov V.* The Polesian chorological disjunction in Europe // Acta Bot. Fennica. 1999. № 162. P. 129–132.
19. *Tessendorff F.* Vegetationskizze von Oberlaufe der Schtschara // Berichte d. freien vereien für Pflanzengeographie und Syst. Bot. Berlin, 1921. S. 1–80.
20. *Twardowska M.* Przyczynek do flory Pińszczyzny // Pam. Fizyjogr. 1884. T. IV, dz. III. S. 423–433.

HERBARIUM MATERIALS FOR THE KNOWLEDGE OF THE PRYPIACKAJE PALIESSE FLORA

A. Mialik

The Polesie Agrarian Ecological Institute, NAS of Belarus
204, Maskoŭskaja St., Brest 224020, Belarus
e-mail: aleksandr-myalik@yandex.by

The study of the flora of the Prypiackaje Paliesse (the central part of the Belaruskaje Paliesse) has almost a two-century history and is closely connected with the meliorative development of this natural territory. Beginning in the first half of the 19th century, floristic studies were conducted by V. Besser, E. Eichwald, S. Gorsky, M. Twardowska, I. Paczoski, I. Dąbkowska, S. Kulczyński, V. Mihailoŭskaja, N. Kazloŭskaja, V. Parfionaŭ and a number of other researchers. The scientific works published by them, today are an important source for understanding the past of the plant world of the region. Of particular value are numerous herbarium collections of XIX and the beginning of the XX century, which are stored in various collections: Komarov Botanical Institute of the Russian Academy of Sciences (LE), M. Kholodny Institute of Botany National Academy of Sciences of Ukraine (KW), W. Szafer Institute of Botany Polish Academy of Sciences (KRAM), Vilnius University (WI), Ivan Franko National University of Lviv (LW) and some other foreign institutions. Numerous collections of modern Belarusian florists (D. Traććiakoŭ, A. Skuratovič, D. Dubovik, S. Dźmitryeva, L. Życianioŭ and other collectors) form the basis of Herbarium (MSK) V. Kuprevich Institute of Experimental Botany of National Academy of Sciences of Belarus.

Keywords: Prypiackaje Paliesse, flora, herbarium, history of study, history of learning